

УДК 330.341.2

JEL Classification: O310, O320, O380

DOI 10.35433/ISSN2410-3748-2021-1(28)-6

Соляр Вікторія,

к.е.н., доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,

м. Харків, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-2093-6303>

Бурдика Антон,

магістрант

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,

м. Харків, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-4072-9141>

Пилипов Сергій,

магістрант

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,

м. Харків, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-6865-5837>

РОЗВИТОК ІНСТИТУЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ: ЦІННИЙ МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І НАПРЯМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Предметом дослідження є комплекс теоретичних і методологічних питань розвитку інституційного забезпечення інноваційної діяльності на основі аналізу сучасного досвіду розвинених країн світу та можливості й напрямів його застосування в українській практиці фінансово-господарських процесів. Об'єктом дослідження є система інститутів, що функціонують в інноваційній сфері економіки з урахуванням впливу стимулюючих факторів.

Наукова новизна полягає в розвитку теоретичних положень і розробці рекомендацій практичного характеру щодо розвитку сучасної системи інституційної підтримки і стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів економіки. Вказано, що рівень та результати інноваційної діяльності не відповідають потребам економіки України, не забезпечують економічного зростання. У зв'язку з цим автор пропонує покращення ситуації за рахунок впровадження запозиченої практики необхідних інституційних норм високорозвинених країн світу, що дасть змогу вирішити низку актуальних питань. Вони стосуються як реформування наявної вітчизняної системи державної управління, так і формування інституційної бази підтримки та стимулювання інноваційного розвитку в Україні загалом. Має відбутися інституційне реформування системи нагромадження, поширення знань, перетворення їх на інноваційний продукт та інтелектуальний капітал і

навпаки. Для цього у статті проаналізовано поняття інституцій та інноваційної діяльності, систематизовано перелік інститутів інноваційного розвитку та визначено особливості сучасних змін інституційного середовища економіки; проаналізовано світовий досвід та визначено напрями й заходи реалізації інституційних основ стимулювання інноваційної діяльності.

***Ключові слова:** інноваційний інститут, інноваційна діяльність, типи інститутів інноваційної економіки, інноваційна інфраструктура, державна підтримка.*

DEVELOPMENT OF THE INSTITUTIONAL COMPONENT OF THE INNOVATION SYSTEM: VALUABLE INTERNATIONAL EXPERIENCE AND DIRECTIONS OF IMPLEMENTATION IN UKRAINE

The subject of scientific work is a set of theoretical and methodological issues of development of institutional support for innovation based on the analysis of modern experience of developed countries and the possibilities and directions of its application in the Ukrainian practice of financial and economic processes. The object of study is a system of institutions operating in the innovation sphere of the economy, taking into account the influence of incentives. The scientific novelty lies in the development of theoretical provisions and the development of recommendations of a practical nature for the development of a modern system of institutional support and stimulation of innovative development of economic entities. It is indicated that the level and results of innovation do not meet the needs of Ukraine's economy, do not provide economic growth. In this regard, the author proposes to improve the situation through the introduction of borrowed practices of the necessary institutional norms of highly developed countries, which will address a number of pressing issues. They concern both the reform of the existing domestic system of public administration and the formation of an institutional framework to support and stimulate innovative development in Ukraine in general. Institutional reform of the system of accumulation, dissemination of knowledge, their transformation into an innovative product and intellectual capital must take place, and vice versa. To do this, the article analyzes the concept of institutions and innovation, systematizes the list of institutions of innovative development and identifies features of modern changes in the institutional environment of the economy; the world experience is analyzed and the directions and measures of realization of institutional bases of stimulation of innovative activity are defined.

***Keywords:** innovation institute, innovation activity, types of institutes of innovation economy, innovation infrastructure, state support.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Питання інноваційного розвитку економіки України стало основною темою обговорень і дискусій експертів за останні десятиріччя. Теза про те, що інноваційна спрямованість багато в чому визначає ключові параметри розвитку різних економічних систем, приймається сьогодні не тільки теоретиками, але й практиками, а тим більше представниками державних і законодавчих структур. Президентом і Урядом України за останні роки затверджено ряд нормативних актів, а також цільових програм, спрямованих на стимулювання інноваційних процесів в

© Соляр Вікторія, Бурдика Антон, Пилипов Сергій

країні, на формування інноваційної системи України сучасного типу. Крім того, великі кроки у сфері регулювання і підтримки інноваційної діяльності здійснюють керівні підрозділи підприємств. Тому реалізація ухвалених стратегій потребує науково-методологічного обґрунтування їх практичних результатів з урахуванням міжнародного досвіду досягнень у цій сфері.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Дослідженню даної проблематики присвячені сучасні авторитетні публікації таких вчених як В. Геєць, П. Доуртмес, С. Захарін, М. Лендєл, О. Луцків, І. Мойсеєнко, А. Чухно та ін. Незважаючи на наявність значного масиву робіт і досліджень в даній області, що супроводжується посиленням ролі знань в забезпеченні ефективності діяльності основних економічних інститутів, вдосконалення законодавчих норм у сфері регулювання інноваційної діяльності, все ж маємо низьку ефективність інноваційної сфери, інноваційної інфраструктури та інноваційного підприємництва, які функціонують ізольовано одне від одного, та пов'язані з недієздатним та неефективним інституційним забезпеченням інноваційної діяльності. На жаль, сьогодні інституційні зміни в українських реаліях відбуваються повільно.

Формування цілей статті. Виходячи з вищевикладеного, метою дослідження є визначення особливостей становлення системи інститутів національної економіки та застосування системного підходу до вивчення впливу інституційного середовища на зміни в стимулюванні та підтримці інноваційної діяльності в прогнозованих умовах господарювання з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, економічне зростання залежить від технологічного розвитку та від відповідного інституційного контексту. Але самі по собі технологічні зміни, якими б революційними вони не були, не забезпечують умов для тривалого економічного зростання, а лише прогресивно впливають на виробничий потенціал, розширюючи його. Підтвердженням

цьому є пояснення Д. Нортон стрімких темпів економічного зростання провідних країн світу за останні два століття другою економічною революцією. Перша промислова революція, на його думку, пов'язана з формуванням приватної власності як самостійного інституту, друга – з оформленням прав власності на доступні усім раніше об'єкти. Саме виникнення права власності на інтелектуальний продукт та друга економічна революція стала історичною віхою домінування Західного світу у світовій цивілізації. Розвиток інституційної складової став визначальним у формування структурних пропорцій в економіці [1].

Відомі також ситуації чи закономірності «ресурсного прокляття» або «голландської хвороби», що вказують на від'ємний зв'язок між ресурсним багатством і темпами зростання в умовах з недосконалими, «поганими» інститутами. Більше того, в деяких країнах ресурсне багатство призводить до уповільнення структурних змін і деформації інститутів, що пояснюється ситуацією паразитування на ресурсній ренті та боротьби її частку. Звичайно це не стимулює дієвості політичних і економічних інститутів [2].

У країнах із розвиненими політичними та економічними інститутами ресурсне багатство не впливає на економічне зростання або впливає позитивно. З огляду на проаналізований вплив інституційних структур на кількісні та якісні параметри довгострокового економічного зростання, доцільним є розгляд проблеми інституційного середовища у контексті забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки та впливу інституційного середовища на зміни в стимулюванні та підтримці інноваційної діяльності.

Інституційна складова інноваційної діяльності це базис її розвитку. Під інститутами ми розуміємо, з одного боку, інституційне утворення, яке під впливом системи правил і норм набуває рис інституту, з іншого – інститути – це формальні правила, досягнуті угоди, внутрішні обмеження діяльності, певні

характеристики примусу до їх виконання, втілені в правових нормах, традиціях, неформальних правилах, культурних стереотипах [3, с.36-38].

Коло інституційного середовища інноваційної діяльності в цілому, на нашу думку, може бути представлено сукупністю факторів, що продукують інститути інноваційного розвитку, серед яких найважливішими є інноваційна інфраструктура, держава, ринкові й інтеграційні процеси.

Інноваційний інститут як економічна категорія представлена відносинами, що складаються між залученими в інноваційні процеси суб'єктами з приводу формування, розвитку і реалізації нових ідей, товарів і послуг, методів, технологій виробництва. Інноваційні інститути утворюють інституційну структуру інноваційної системи та механізмів в її рамках, як сукупність взаємопов'язаних інститутів. Відповідно інституційна складова інноваційної системи – це сукупність соціально-економічних інститутів, різних форм власності та організаційно-правових форм, які задають правила поведінки суб'єктів (окремих індивідів, підприємств, організацій) відносно процесів інноваційної діяльності [4].

Важливою інституційною умовою розвитку інновацій є державна підтримка. Державне регулювання інноваційної діяльності, яке реалізується цілеспрямованим впливом органів державного управління на економічні інтереси інститутів інноваційної сфери, має на меті прогнозування реакцій даних інститутів на дії державних організацій.

Посилення ролі держави в галузі інноваційної діяльності є одним з найбільш важливих факторів в тому випадку, коли підприємницьким структурам є вигідним проведення безперервної інноваційної діяльності, а ринок не завжди здатний це забезпечити.

Існує ще одна причина підвищення ролі держави в галузі інноваційної діяльності – стрімке зростання витрат, які необхідні для її проведення. В першу чергу це пов'язано з підвищенням рівня витрат на науково-дослідне

обладнання, інструменти та прилади, а також збільшенням заробітної плати висококваліфікованим науково-технічним та інженерним кадрам.

У багатьох країнах для стимулювання збільшення витрат промислових підприємств на НДДКР державні структури проводять такі економічні заходи: часткове фінансування стратегічно важливих для національної промисловості проектів; забезпечення державних гарантій для залучення фінансових ресурсів приватних кредитних установ; особливий режим оподаткування витрат на науково-дослідну діяльність.

В систему державних структур як правило входять органи державного управління наукою та інноваціями: уряд, міністерства і відомства, система органів контролю. Наприклад, у США існує дев'ять профільних спеціальних органів, що здійснюють державне регулювання інноваційно-інвестиційних процесів. Керівництво фундаментальними дослідженнями покладено на Американський науковий фонд; інноваційні проекти між промисловістю та академічними колами знаходяться на врегулюванні Наукової ради, Національної академії наук, Національної технічної академії; Асоціації сприяння розвитку науки; також активними учасниками цих процесів є Національне бюро стандартів, Міністерство оборони, Національний центр промислових досліджень. Майже всі вони знаходяться на федеральному фінансуванні частково чи повністю [5].

Крім прямого стимулювання і регулювання, в розвинених країнах структура інноваційних інститутів включає в себе організації, які забезпечують професійне вирішення виникаючих проблем в інноваційній сфері, а також консультації, вивчення технологічного ринку і т.п.

Одним з ключових компонентів регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності є формування стимулюючої податкової системи. Оподаткування виступає одним з найважливіших інститутів інноваційної економіки. Від його ефективності вирішальним чином залежить розвиток

конкурентоспроможної економіки, можливість переходу на інноваційний шлях розвитку і створення передумов соціального розвитку суспільства, підвищення добробуту населення. При цьому на основі прийнятих правил встановлюється певний порядок взаємодії суб'єктів економіки з органами влади між собою, що дозволяє державі регулювати економічні відносини і тим самим управляти факторами, що впливають на забезпечення інноваційного шляху розвитку національної економіки та економічної безпеки [6].

У розвинених країнах широко практикується зниження податкових ставок для інноваційного бізнесу, введення податкових пільг при здійсненні інновацій, метод прискореної амортизації вартості НДДКР. У Великобританії, Німеччині, Італії, Канаді, США і Японії підприємства, що працюють прибутково, мають право зменшувати оподатковувану базу на повну суму витрат на НДДКР. В Австрії ця сума може бути більше на 5 %, в Австралії та Данії досягає 125%.

Відома також пільгова практика використання методу tax credit, коли підприємства можуть зменшувати суму податку на прибуток, що підлягає сплаті, на розмір (частку) тих же витрат на НДДКР. У США, Японії, Франції ця податкова пільга залежить від темпів зростання витрат на науково-дослідницьку діяльність по закінченні певного тимчасового періоду. У ряді інших країн (Канада, Нідерланди) величина податкового кредиту пропорційна збільшенню загального обсягу видатків на НДДКР. В середньому за кордоном ця пільга складає до 20% від суми приросту витрат на НДДКР у країнах-лідерах Канаді, Японії, США, і служить істотним джерелом збільшення прибутку підприємств [7, с. 383].

Розміри податкової знижки становлять певний відсоток від витрат на матеріальне, технічне та технологічне оновлення – 10 - 15% в Канаді, близько 50% Японії та Великобританії і 100% в Ірландії. У Сполучених штатах Америки цей метод практикується для компаній, що закуповують енергетичне обладнання [8, с. 23].

В Україні при нарахуванні податку на прибуток підприємств оподатковуваний база зменшується на суми, витрачені підприємствами на проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, також в Український фонд фундаментальних досліджень і Український фонд технологічного розвитку. Але не більше 10% в загальній складності від суми оподаткованого прибутку. У Сінгапурі ці податкові пільги досягають 200% від величини поточних витрат на НДДКР.

У Франції підтримка інноваційної діяльності зосереджена у сфері малих та середніх підприємств. Державне агентство ANVAR, що представляє міністерство промисловості, національної освіти, науки і технологій, малих і середніх підприємств, здійснює фінансову, організаційну та інформаційну підтримку інноваційних проектів, розрахованих на промислове впровадження.

У Великобританії бюджетне фінансування НДДКР здійснюється по різних каналах - департаментами (міністерствами), кожен з яких має в своєму бюджеті кошти на науку, різними спеціалізованими агентствами (наприклад, космічним) й іншими організаціями.

Для України значний інтерес представляють принципи, якими керуються державні органи при проведенні конкретних заходів з підтримки інноваційних процесів. Перш за все, це пов'язано з тим, що основне завдання держави у сфері інновацій полягає в тому, щоб подолати розриви між науково-технічною (постачальник знання) і промисловою сферами (користувач). У країнах з розвиненою ринковою економікою цей розрив обумовлений тим, що потенційні партнери – учасники інноваційного процесу, належать до різних секторів економіки. Наукові установи відносяться до державного сектора і їх роботи (за винятком контрактних) фінансуються з бюджету. Промислові підприємства належать приватному або корпоративному капіталу. Держава позбавлена можливості, надавати їм пряму підтримку, не порушуючи сформованого співвідношення сил на ринку.

У цих умовах дуже вдалим вважається знайдений в країнах Далекого Сходу вихід, коли держава субсидує переважно спільні проекти, що виконуються організаціями обох секторів, зокрема, шляхом державного замовлення партнеру з держсектора (науковій установі), тобто оплачується отримання свідомо загальнодоступного науково-технічного продукту.

В Японії з ініціативи уряду організовувалися технопарки. У 1980-і рр. японський уряд приступив до реалізації широкомасштабних програм створення технополісів, на території яких передбачалися різні заходи кредитного і податкового стимулювання. Так, фірмам, які діяли в галузях високої технології, дозволялося списувати в перший рік 30% вартості обладнання і 15% вартості будівель і споруд, держава оплачувала третину витрат на спільне проведення наукових досліджень лабораторіями і малими фірмами [8]. З даного прикладу випливає, що різноманітність і гнучкість політики пільг для учасників виробничих утворень (таких як технополіси, виробничі кластери й ін.), є важливим механізмом підвищення інноваційної активності в країні або конкретному регіоні.

У Німеччині на постійній основі діє Стратегія інноваційного та технологічного розвитку. У Стратегії до 2025 року визначено основні напрямки дій в національній інноваційній сфері та інструменти їх реалізації. Даний документ визначив нові пріоритети Німеччини в технологічній сфері з урахуванням світових тенденцій розвитку науки, техніки і технологій. У Стратегії визначені 17 ключових секторів, що мають пріоритетне значення для національного господарства. Одним з важливих результатів Стратегії є формування інноваційних альянсів і стратегічних партнерств. Це нові інструменти в проведенні науково-дослідної та інноваційної політики. До складу таких альянсів можуть входити державні дослідні організації [9].

Досвід Німеччини доводить, що розробка довгострокової програми розвитку основних галузей промислового комплексу є необхідним механізмом підтримки інноваційної активності в промисловості.

КНР довела ефективність централізованої системи господарювання в її планово-корпоративній формі. Сьогодні Китай демонструє світу ефективність чітко розробленої і цільової промислової політики, яка реалізується на основі централізованої системи планового макроекономічного регулювання. КНР проводить політику форсованого розвитку економіки п'ятого технологічного укладу, що не залежить від іноземного капіталу.

У рамках проведеної промислової політики свої валютні резерви КНР витрачає не на придбання в США американських товарів або цінних паперів, а високотехнологічного промислового капіталу (покупка підрозділів персональних ЕОМ корпорації ІВМ, технологій глибоководного буріння і т. д.). Відповідні витрати забезпечуються зростаючими експортними доходами. З 2004 р. доходи від експорту високотехнологічної продукції стали перевищувати витрати на її імпорт. КНР фактично з нуля створила і вивела на провідну позицію власний сектор технотронного виробництва. Досвід Китаю, свідчить про необхідність проведення масштабного інвестування в технології (в тому числі промислові), а не в зобов'язання зарубіжних країн.

Про те, що інвестиції в науково-технічний процес в цілому підвищують ефективність економіки, переконливо показує зіставлення темпів розвитку країн Латинської Америки і Південно-Східної Азії. У країнах Латинської Америки витрати на науку, як правило, становлять менше 1% від ВВП. І як наслідок цього – стагнація виробництва. У той же час, в результаті державної політики стимулювання НДДКР деякі країни Південно-Східної Азії отримали можливість направляти в науку до 2% ВВП, в певний момент, навіть обігнавши США і Німеччину за цим показником. В результаті цього Малайзія зайняла свою нішу на ринку мікропроцесорів, Сінгапур – на ринку програмного

забезпечення та біотехнології, Тайвань – у виробництві персональних комп'ютерів, Південна Корея – у побутовій електроніці [10].

За кордоном одним із стимулів для оновлення виробничих фондів є прискорена амортизація обладнання. Так, в США встановлений термін амортизації в п'ять років для обладнання та приладів, що використовуються для НДДКР, з терміном служби від чотирьох до десяти років. В Японії система прискореної амортизації введена для компаній, що застосовують енергозберігаюче обладнання, та обладнання, що сприяє ефективному використанню ресурсів і не шкодить навколишньому середовищу. Застосовуються різноманітні норми прискореної амортизації від 10 до 50%. Однак найбільш поширена ставка становить у середньому 15 - 18% [10].

Крім цього, за кордоном широко використовується практика стимулювання НДДКР урядовими гарантіями шляхом надання довгострокових кредитів для перспективних напрямків досліджень. У США в офіційних урядових документах капіталовкладення в науково-технологічну сферу навіть іменуються «інвестиціями в майбутнє», а сфера НДДКР розглядається як один з найбільш ефективних механізмів здійснення стратегічних національних цілей.

Висновки. Напрацювання зарубіжних країн показують, що розвиток інституційної складової в інноваційній сфері України наразі може здійснюватися за такими напрямками:

-маркетинг наукомістких товарів і послуг, в тому числі за допомогою використання Інтернет-технологій;

-пошук в країні і за кордоном партнерів для освоєння спільних проектів в області наукоємних технологій та їх інформаційний супровід на різних етапах реалізації;

-інформаційна підтримка процесу експертизи проектів і програм, пропозицій, які виконуються в рамках держзамовлення, а також по замовленнях фірм, організацій та приватних осіб;

-навчання представників малого та середнього бізнесу інноваційного менеджменту, роботі з інформацією, навичкам використання нових інформаційних технологій.

Подальші дослідження з даної проблематики мають стосуватися питань розвитку системи випереджального забезпечення галузей економіки відомостями про нові вітчизняні та світові досягнення науки, технічної думки, організації виробничих процесів, їх швидкої апробації та впровадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. North, D.C. Understanding the Process of Economic Change. *Forum 7 Institutional Barriers to Economic Change: Cases Considered*. Washington. 24 June, 2003.
2. Montanari, L., Levy-Carcier, S. International Property Rights Index 2020. - URL: https://www.competere.eu/2017/wp-content/uploads/2020/11/IPRI_FullReport_2020_v5.pdf
3. Литвиненко Н.І. Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни: монографія. Дн-к: НГУ, 2015. 308 с.
4. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р.№40-IV зі зм і доп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
5. Doing Business: Measuring Business Regulations. *World Bank Group*. URL: <http://www.doingbusiness.org/>
6. Соляр В.В. Національна конкурентоспроможність: діалектика концепцій. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва*. К., 2020. С.246-252.
7. Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України: монографія / за ред. В. Г. Дем'янишина. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 464 с.

8. Єрошкін А. М. Механізми державної підтримки інновацій: зарубіжний досвід. *Міжнародна економіка і міжнародні економічні відносини*. 2011. №10. С. 21-29.
9. The High-Tech Strategy 2025. Progress Report. *Federal Ministry of Education and Research*. URL: https://www.bmbf.de/upload_filestore/pub/The_High_Tech_Strategy_2025.pdf
10. The Global Innovation Index 2019. *Innovation Feeding the World*. URL: <https://www.globalinnovationindex.org>.

REFERENCES

1. North, D.C. (2003). Understanding the Process of Economic Change. *Forum 7 Institutional Barriers to Economic Change: Cases Considered*. Washington, USA [In English].
2. Montanari, L., Levy-Carcier, S. (2020). International Property Rights Index 2020. Retrieved from: https://www.competere.eu/2017/wp-content/uploads/2020/11/IPRI_FullReport_2020_v5.pdf [In English].
3. Lytvynenko, N.I. (2015). *Instytutsionalni skladovi sotsialno-ekonomichnogo rozvytku krainy [Institutional components of socio-economic development of the country]*. Dnipro, Ukraine: NGU [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine on Innovation №40-IV (2002, 04 april). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> [in Ukrainian].
5. Doing Business: Measuring Business Regulations. *World Bank Group*. Retrieved from: <http://www.doingbusiness.org/> [In English].
6. Soliar, V.V. (2020). Natsionalna konkurentospromozhnist: dialektyka kontseptsii [National competitiveness: the dialectic of concepts]. *Suchasni vyklyky I aktualni problemy nauky, osvity ta vyrobnytstva [Modern challenges and current problems of science, education and production]*, 246-252 [in Ukrainian].

7. Dem'yanyshyn, V.G. (2014). *Finansova polityka investytsiini-innovatsiinogo rozvytku Ukrainy [Financial policy of investment and innovation development of Ukraine]*. Ternopil, Ukraine: TNEU [in Ukrainian].
8. Yeroshkin, A.M. (2011). *Mekhanizmy derzhavnoi pidtrymky innovatsii: zarubiznyi dosvid [Mechanisms of state support of innovations: foreign experience]*. *Mizhnarodna ekonomika I mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [International economics and international economic relations]*, 10, 21-29 [in Ukrainian].
9. The High-Tech Strategy 2025. Progress Report (2020). *Federal Ministry of Education and Research*. Retrieved from: https://www.bmbf.de/upload_filestore/pub/The_High_Tech_Strategy_2025.pdf [In English].
10. The Global Innovation Index 2019 (2020). *Innovation Feeding the World*. Retrieved from: <https://www.globalinnovationindex.org> [In English].

Стаття надійшла до редакції 30.03.2021